

ІСТОРІЯ

УДК 94(4)035(73)«1777»

В.В. Воробйов

Донецький національний університет, м. Донецьк.

ЮРИДИЧНЕ ОФОРМЛЕННЯ ФРАНКО-АМЕРИКАНСЬКОГО СОЮЗУ 1777 р.

Представлена стаття є результатом досліджень автора у царині Війни за незалежність США. Матеріал, наданий у статті, актуалізується в контексті юридичного оформлення системи угод між Францією та щойно проголошеними на той момент Сполученими Штатами Америки. Досліджувані події у своєму роді є унікальними для світової історії, особливо як один з дискусійних кластерів історії нового часу. У статті визначені умови укладання угоди між Францією та США, визначені фактори зближення сторін та проаналізовані результати співробітництва. Джерельною базою під час підготовки дослідження стали офіційні публікації зазначених угод, мемуари та архів Міністра закордонних справ Франції часів Людовика XVI – Шарля Верженна.

Ключові слова: США, Франція, війна, незалежність, угода, Верженн, Англія.

Війна за незалежність Північноамериканських колоній Англії є одним з найбільш видатних та дискусійних моментів історії нового часу. США, незалежність яких було проголошено у 1776 році опинилися у доволі скрутному військовому становищі. Країна, яка щойно здобула незалежність, була не в змозі протистояти англійській армії та флоту. Єдиним шансом на успіх було отримання військової допомоги від давнього ворога Англії – французького короля Людовика XVIII. Франко-американський союз став чи не найпершим дипломатичним успіхом очільників США.

Метою представленої статті є поглиблений аналіз умов та реалізації перших дипломатичних документів США, а саме угод з Францією, які стали юридичним оформленням Франко-американського союзу.

Наприкінці 1777 року американська армія опинилася у дуже складному становищі. Оскільки у Франції дуже уважно стежили за подіями у Північній Америці та дуже помірковано підходили до ідеї створення союзу з колишніми колоніями, військові невдачі могли покласти край допомозі з боку Людовика XVI. Одним з вирішальних моментів стала капітуляція англійського генерала Бургойна біля Саратоги, власне ця звістка була сприйнята із захопленням у Франції.

Результат битви у Саратоги справив враження й на Версаль. Важко сказати, скільки б ще часу уряд Франції проводив політику очікування, якби не велика перемога під Саратогою. Як тільки повідомлення про перемогу прийшло в Париж, Верженн – Міністр закордонних справ Франції, викликнув: «Тепер або ніколи». Через два дні він одержав у короля дозвіл почати переговори із представниками Конгресу. 7 грудня 1777 р. Верженн неофіційно повідомив американську делегацію про те, що готовий вислухати її пропозиції про більш тісне співробітництво й що Франція готова визнати незалежність США й підписати з ними союзний договір. Король Франції надав американським уповноваженим дарунок у сумі трьох мільйонів ліврів. Таким чином, переговори вступили у вирішальну фазу. На зустрічі, що відбулася 12 грудня, було досягнуто згоду сторін щодо укладання договору про воєнний союз і договору про дружбу й торгівлю.

Зі звісток, що надходили з Лондона, випливало, що англійський кабінет також не має наміру залишатися в бездіяльності. Намагаючись перехопити ініціативу й не допустити Франко-американського союзу, глава уряду лорд Норт збирався внести в парламент законопроект про примирення з американськими колоністами. Отримана про це інформація змушувала Верженна поспішати. Бачення можливого в якій-небудь формі примирення й досягнення взаєморозуміння між Англією і її колоніями постійно переслідувало французького міністра; наслідком цього примирення могло стати об'єднання їх військових сил для вигнання Франції з її американських володінь. Верженн боявся схожого розвитку подій, коли справа колоністів була абсолютно безнадійною; той страх залишився, коли, як йому представлялося, перемога колоністів уже забезпечена. «Англіїці, – говорив він, – обурені тим, що Франція надала занадто велику допомогу колоністам; колоністи ж обурені тим, що вона надає недостатню допомогу».

«Якщо англійці винесуть уроки зі своїх нещастя, – писав Верженн незабаром після одержання звістки про капітуляцію Бургойна, – і запропонують умови для укладання миру, що зможе зробити Франція, щоб запобігти взаєморозумінню?». І далі він робив прогноз розвитку подій: «Тій державі, яка першою визнає американську незалежність, дістануться всі плоди цієї війни». «Франція повинна попередити подібну дію англійської сторони, швидше зробивши колоністів нашими друзями» [1].

У свою чергу, американські уповноважені, відчувши зміну, відновили свої вимоги, володіючи твердою впевненістю в благополучному вирішенні питання. Франклін писав своїм колегам: «Минув рік, як ми запропонували Франції договір торгівлі й союзу». Ця увертюра залишилася без рішучої відповіді, однак нині сприятлива відповідь зміцнила б довіру до Сполучених Штатів і збентежила б їхніх супротивників. Висловлюючи подяку королю за милостивий дарунок трьох мільйонів ліврів, уповноважені 8 грудня стали наполягати на рішучій відповіді, виразивши бажання, щоб наступним кроком стало отримання свободи їх батьківщиною, а також міцний і тривалий союз двох націй.

Верженн негайно ж розробив мемуар, у якому детально проаналізував політику в нових умовах, що склалися після Саратоги. У своєму серці міністр давно вже зважився на союз зі Сполученими Штатами й сприйняв, як можливий наслідок союзу, оголошення війни Англії. У мемуарі міністр рішуче висловлювався за укладання союзу з американцями. Свої міркування Верженн повідомив Морепа, а потім вони надійшли на розгляд короля. Рада схвалила рішення про союз зі Сполученими Штатами. Причому думка Королівської Ради була одноставною.

17 грудня 1777 р. відбулися дві важливі й, безсумнівно, взаємозалежні події. Перемозі під Саратоگو традиційно надавали виняткового значення. Так, Е. Крізі вважав цю битву однією з п'ятнадцяти самих вирішальних битв в історії людства (Fifteen Decisive Battles of the World: From Marathon to Waterloo). Ван Тайн і Нікерсон були впевнені, що саме перемога у Саратоги визначила рішення Франції укласти союз із США й вступити у війну з Англією [2]. Лише сучасний американський історик Дж. Далл досить переконливо показав, що покоління істориків перебільшувало дипломатичні наслідки цієї перемоги. На його думку, основними причинами вступу Франції у війну в 1778 р. були скоріше завершення до цього часу її переозброєння й погіршення відносин з Англією, ніж «раптова» звістка про Саратогу. Ця новина просто прибула «у слухний для Франції час» [3].

17 грудня 1777 р. генерал-лейтенант, граф де Брольї направив Людовику XVI оновлений, у порівнянні до початку 600-х років, план десанту французьких військ в Англії й обґрунтував стратегію воєнних дій. Генерал дістав аудієнцію в короля, який побажав отримати детальне пояснення плану. План Брольї був націлений на рішуче знищення Англії, передбачав використання 70 лінійних кораблів і 70-тисячної армії,

включаючи 10-тисячну кавалерію. Розгортання французьких військ почалося в лютому 1778 р. у точній відповідності із планом генерала де Брольї, а маршал де Брольї був призначений головнокомандуючим військами 11 травня 1778 р., зосередженими в Бретані й Нормандії. Надалі військові фахівці, включаючи Наполеона, давали справедливо високу оцінку плану, запропонованому Брольї. 17 грудня 1777 р. до Франкліна таємно явився секретар Верженна Жерар і заявив уповноваженим, що Людовик XVI вирішив визнати незалежність Сполучених Штатів, а також укласти з ними договір про торгівлю й дружбу. Переговори почнуться, сказав Жерар, як тільки буде отримана згода Іспанії. У терміновій депеші, направленій Конгресу 18 грудня, уповноважені повідомляли про рішення короля, про те, що звістка про успіх американців викликала «таку загальну радість Франції, що якби це була перемога її власних військ над її власними ворогами». За передбачуваним договором французи не мали наміру отримати односторонні переваги, що зробило б неприйнятним укладання договору для американців. «Його величність бажає укласти договір, який би став міцним, і наша дружба була б забезпечена назавжди».

Однак в останній момент французький уряд завагався: став відчуватися зростаючий тиск на короля з боку противників союзу з Північною Америкою. Прагнучи випередити Францію, англійський уряд спішно направив до Парижу одного з досвідченіших агентів секретної служби П. Уентуорта, що був до 1775 р. представником Нью-Гемпшира в Лондоні. Перед секретним агентом заступник державного секретаря лорда Джермена У. Іден, що контролював британську секретну службу на європейському континенті, поставив завдання з'ясувати, наскільки реальним є досягнення миру з колоніями на умовах, які передбачали задоволення всіх вимог американців, крім незалежності. Бачачи, що Верженн знову вагається, Франклін погодився прийняти Уентуорта. Зустріч мало що дала англійцям, проте Франклін добився багато чого. Американська сторона цього разу «забула» повідомити Верженна про бесіду, про яку він, звичайно, знав від своїх довірених осіб, і в нього створилося враження, що уповноважені Конгресу всерйоз ведуть переговори із представниками Англії [4]. Результати не змусили довго чекати. Незважаючи на те, що до цього часу Іспанія ще раз заявила про своє небажання виступити на боці колоній, Верженн 7 січня 1778 р. представив королю меморандум з обґрунтуванням необхідності підписання договору. Верженн постарався вселити Людовику XVI думку про те, що Конгрес швидше за все прийме пропозицію Англії й тоді Франція опиниться перед фактом Америко-англійського союзу зі всіма негативними для неї наслідками, що впливають з нього. Доводи Міністра закордонних справ здалися королю переконливими й 8 січня 1778 р. почалися переговори про укладання договору.

Аналіз становища, що створилося, привів воєнних експертів до висновку, що Франції необхідно вступити в союз зі Сполученими Штатами. Про це свідчили висновки, зроблені в мемуарі «Міркування із приводу недавніх подій. Військовий аспект» від 10 січня 1778 р. [5].

Отже, переговори про укладання договору почалися 8 січня 1778 р. Французька сторона запропонувала підписати договір не тільки про дружбу й торгівлю, але й про оборонний союз, а пропозицію американців про включення в договір положення про негайний вступ Франції у війну було відхилено. Договір про дружбу й торгівлю базувався на принципах «Плану договорів» 1776 р., а договір про оборонний союз був складений французьким урядом.

Переговори проходили успішно й 30 січня 1778 р. король уповноважив Конрада Олександра Жерара підписати два договори: Договір про дружбу й торгівлю між Францією й Сполученими Штатами та секретний договір про союз

(«Про можливий оборонний союз у випадку, якщо Англія оголосила б війну Франції або дала б привід до війни, намагаючись перешкоджати свободі торгівлі зі Сполученими Штатами»). 6 лютого 1778 р. Жерар, виконуючи доручення короля, і Франклін, Дін, Лі – від імені Сполучених Штатів, підписали два зазначені договори, а також Акт Сепаратний і Секретний.

Підписання договорів відбулося ввечері, о п'ятій годині пополудні у вишукано обставленому кабінеті Жерара в Готелі Лотре, де розміщувалося Міністерство закордонних справ Франції. Жерар був єдиним високопосадовим чиновником Франції, що мав при собі довіреність, яка уповноважувала його від імені короля й міністра закордонних справ підписати й засвідчити печаткою державні договори за № 1778/32 і № 1778/33. Сам міністр закордонних справ на церемонії не був присутній. З американської сторони, крім Франкліна, Діна й Лі, уповноважених Конгресу, що підписали договори й скріпили їх власними печатками, був присутній і секретар американської дипломатичної місії Едуард Банкрофт, старий друг і учень Франкліна, а насправді платний агент Англійської секретної служби.

Отже, підписані 6 лютого 1778 р. Франко-американські договори – перші міжнародні угоди, укладені США з іноземною державою. Договір про дружбу й торгівлю був майже ідентичний відповідній частині «Плану договорів», висунутого Конгресом. Виключення становило лише те, що в новому варіанті був передбачений режим найбільшого сприяння, який згодом став основою всієї зовнішньоторговельної політики Сполучених Штатів [6]. За договором король Франції пропонував добрі послуги у взаєминах американців із султаном Марокко, а також правителями Алжиру й Тунісу, чії небезпечні пірати повинні були дати спокій кораблям й громадянам Сполучених Штатів. Приватирам, тобто каперам, США, а також захопленим призам був відкритий вільний доступ у французькі порти. У договорі враховувався фактор значної відстані, що розділяла дві держави, і часу, необхідного для одержання звістки про можливий вступ у війну однієї з договірних сторін із третьою державою. На це, за договором про дружбу й торгівлю, приділялося два місяці, протягом яких вантажі, що належать громадянам країн, з якими одна зі сторін вступила у війну, не підлягали конфіскації. Список військової контрабанди (тобто тих товарів, які за нормами міжнародного права могли бути захоплені державою, що здійснювала блокаду, у цьому випадку Англією) різко звужувався. Будь-які товари, що не підпадали під визначення військової контрабанди, могли вільно доставлятися в порти один одного на нейтральних судах. Іншими словами, Франція відкрито підтверджувала свою рішучість продовжувати постачати воюючі Сполучені Штати.

Договір про союз, укладений із французької ініціативи, набував чинності у випадку війни Франції й Англії [6]. Договір про оборонний союз складався з 13 статей. У випадку виникнення війни між Францією й Великобританією договірні сторони зобов'язувалися «взаємно допомагати один одному добрими послугами, своїми порадами, і своїми силами, як того вимагатимуть обставини від добрих і вірних союзників» (ст. 1). У ст. 2 договору говорилося, що «найважливішою й безпосередньою метою даного оборонного союзу є підтримка свободи, суверенітету, і незалежності – абсолютної й необмеженої Сполучених Штатів». Обидві договірні сторони брали на себе зобов'язання додавати всі зусилля проти їхнього спільного ворога для досягнення цієї мети (ст. 3). Ст. 5 говорила, що якщо Сполучені Штати почнуть зусилля, щоб зменшити британське панування в Північній Америці, або на Бермудських островах, то ці території повинні відійти до Сполучених Штатів. Франція, зі свого боку, назавжди відмовлялася від претензій на всі, розташовані на континенті, області, які належали Великобританії до договору 1763 р., або перейшли до неї за цим договором (ст. 6). Це

положення поширювалося також на Бермудські острови. Однак якщо Франція захопить англійські острови, розташовані в Мексиканській затоці або поруч із нею, то вони повинні стати її володінням (ст. 7). Сторони гарантували володіння один одного, включаючи й ті, які вони в майбутньому можуть відвоювати в Англії. Франція також гарантувала «свободу, суверенітет і незалежність» Сполучених Штатів (ст. 11).

Стаття 8 була основою всього Договору про союз. У ній говорилося: «Жодна зі сторін не повинна укласти перемир'я або мир, не одержавши спочатку офіційної згоди іншої; і вони взаємно зобов'язуються не складати зброї, поки незалежність Сполучених Штатів не буде офіційно або мовчазно забезпечена договором або договорами, які припинять війну». Окрема, секретна стаття (Act Separate and Secret) залишала за Іспанією право приєднатися до «оборонного союзу» [6, с. 29-34].

Отже, згідно із Франко-американськими договорами 1778 р. Франція офіційно визнала Сполучені Штати Америки, зобов'язалася бути союзником США до досягнення ними незалежності й обидві сторони зобов'язалися не укласти сепаратного миру.

Таким чином, умови договорів виявилися досить вигідними для Сполучених Штатів. Нічим не поступаючись, вони домоглися участі у війні на своєму боці найбільшої європейської держави, що мала досить сильні армію й флот. Англії тепер довелося розпилити свої сили по усьому світу замість того, щоб зосередити їх проти повсталих колоній. Надалі Франція направила в Америку значну армію й великий флот, які у вирішальному ступені визначили результат війни.

Під час підписання договорів Жерар, за дорученням Верженна, просив уповноважених не розголошувати укладання пакту, поки він не буде ратифікований Конгресом. Цей запобіжний захід дозволив би Франції використати кілька тижнів, щоб завершити необхідні військові приготування. Однак про факт підписання договорів уже через 42 години стало відомо міністрам Георга III.

Після завершення церемонії Франклін передав тексти договорів Банкрофту «на збереження». Він вважав, що не міг їх вручити в більш надійні руки, тому що Банкрофт був «людиною честі... розумною, що користується моєю безмежною повагою». Через нагальність справи Банкрофт послав копії договорів спеціальним кур'єром прямо в Лондон. Через 42 години після підписання договорів міністри Георга III вивчали їх.

Англійська преса в лютому – березні 1778 р. стала одностайно вимагати повернути зброю проти Франції й «дати Америці спокій», тому що в цьому випадку колоністи завжди віддадуть перевагу торгівлі з Англією. «Війна із Францією й мир з Америкою» – це гасло, запропоноване газетою «Сентджеймс кронікл», підхопила майже вся лондонська преса [7].

13 березня 1778 р. французький посол у Лондоні маркіз де Ноайль офіційно повідомив англійський уряд про укладання Франко-американського союзу. 16 березня лорд Стормонт, англійський посол у Франції, покинув Париж і відбув у Лондон. 20 березня уповноважені Конгресу Франклін, Дін і Лі були офіційно представлені Міністром закордонних справ Франції графом де Верженном королю Людовику XVI як Посли Тринадцяти З'єднаних Провінцій. Жерар був призначений французьким резидентом при Конгресі, а потім отримав, як і Франклін, ранг повноважного посланника.

Під час офіційного прийому, у бесіді з королем Франклін відзначив високі заслуги маркіза де Лафайета перед Сполученими Штатами, а тепер, після укладання союзного договору, – і перед Францією, однак Людовик XVI відмовився обговорювати цю тему.

Увечері того ж дня граф і графиня де Верженн давали обід на честь американських послів. Перед тем як відправитися до Верженна, Франклін і його колеги нанесли візит мадам де Лафайет, висловивши їй подяку їх країни за героїзм і самовідданість її чоловіка. Із цього часу Адрієнна де Лафайет стане центром загальної уваги.

На початку травня 1778 р. копії договорів були отримані Континентальним Конгресом. 3 травня під головуванням президента Конгресу Генрі Лоуренса пройшла сесія Конгресу, на якій розглядалися Договір про торгівлю й Договір про союз, укладені із Францією. 4 травня Континентальний Конгрес ухвалив їх ратифікувати. Вашингтон довідався про те, що відбулося, абсолютно випадково з газети «Пенсильванія газетт» від 2 травня 1778 р., де було опубліковане повідомлення про те, що Людовик XVI оголив шпагу в інтересах незалежності США.

Таким чином, укладання Францією договору зі Сполученими Штатами, визнання США якісно змінювали характер Війни за незалежність. Британські пріоритети мінялися. Найважливіше значення набували, по-перше, захист острова від вторгнення французів; по-друге, захист «цукрових» островів і джерел одержання будівельного лісу з Вест-Індії; по-третє, відновлення британського суверенітету над 13 колоніями; по-четверте, утримання Гібралтару й морських баз у Середземному морі; по-п'яте, захист англійських інтересів в інших районах світу. США отримували серйозного союзника у подальшій війні за незалежність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Doniol J. Histoire de la participation de la France à l'établissement des Etats / J. Doniol // Unis en Amérique. – Paris, 1988 – 1995. – V. 2. – P. 114.
2. Influence which Determined the French Government to Make the Treaty with America, 1778 / C.H. Van Tyne // American Historical Review. 1915 – 1916. – Vol. 21. – P. 528-542.
3. Dull J.R. The French Navy and American Independence: A Study of Arms and Diplomacy, 1774 – 1778 / Dull J.R. – Princeton : Princeton university Press, 1975. – P. 66-68.
4. Bemis S.F. The Diplomacy History of the American Revolution / Bemis S.F. – Bloomington : Indiana University Press, 1957. – P. 58-61.
5. Ministère des Affaires Etrangères. Archives diplomatique. Paris. Correspondence politique, Etats-Unis. – T. 3. – P. 12-17.
6. Treaties and Other International Acts of the United States of America, 1775 – 1863 / [Ed. by H. Miller]. – Vol. 1 – 8. – Washington, 1931 – 1948. – Vol. 2, Documents 1 – 40 : 1776 – 1818 (Washington, DC, 1931). – P. 35-41, 29 – 34.
7. Плешков В.Н. Внешняя политика США в конце XVIII века : (Очерки англо-американских отношений) / В.Н. Плешков. – Л. : «Наука», 1984. – С. 49.

В.В. Воробьёв

Юридическое оформление Франко-американского союза 1777 г.

Представленная статья является результатом исследований автора в области Войны за независимость США. Материалы, представленные в статье, актуализируются в контексте юридического оформления системы договоров между Францией и провозглашенными Соединенными штатами в 1776 г. Исследуемые события, в своем роде, являются уникальными для мировой истории, они являются одним из наиболее дискуссионных кластеров истории Нового времени. В статье обозначены условия, в которых были подписаны соглашения между Францией и США. Также автор проанализировал первые результаты сотрудничества. В качестве источников исследования были использованы официальные публикации соглашения между Францией и США, мемуары и архив Министра иностранных дел Франции времен Людовика XVI – Шарля Верженна.

Ключевые слова: США, Франция, война, независимость, соглашение, Верженн, Англия.

V.V. Vorobyov

Juridical Basis of the Union Between France and USA in 1777

The article is a result of the authors researching in Independents war of USA. The materials are important in field of juridical basis of the diplomatic affairs between USA and France. The conditions and results of these agreements are definite be the author. The sources for the research are official publications, memoirs of Charlie Vergenn.

Key words: United States, France, war, independence, agreement, commitment, England.

Стаття надійшла до редакції 09.06.2014.